

ARKEOLOJİK KAZILARDA ORTAYA ÇIKARILAN HUN DAMGALARI EYÜP SARITAŞ

ÖZET

Kendilerine ait yazılarının olmadığını bildiğimiz Asya Hunlar hakkındaki yazılı malzemelerin tamamı Çin kaynaklarında yer almaktadır. Hunların yaşadıkları bölgelerin önemli bir bölümünün günümüzde Çin sınırları içinde bulunması medeniyle bu ülkede gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sırasında ele geçirilen kalıntılar hunların kültür tarihi bakımından büyük bir değere sahiptir. Bu kazılar sırasında ortaya çıkarılan ve Hunlar tarafından kullanılan damgaların Güney Hunlarına ait olduğu ortaya çıkarılmıştır. Önemli bir kısmı pişmiş topraktan yapılan Hun damgalarında, söz konusu dönem de görevli yüksek rütbeli Hun görevlilerinin unvanlarının Çince olarak kaydedilmesi, Hun toplumunda damga kullanma geleneğinin ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Bu kısa araştırmamızda Çin'in çeşitli bölgelerinde ortaya çıkarılan pişmiş toprak ve çeşitli metallere yapılmış Hun damgaları ve özellikleri hakkında bilgiler vermeye çalıştık

Anahtar Sözcükler: Hun, Hun damgaları, Arkeolojik Kazılar

ABSTRACT

Written materials about the Asian Huns, who we know had no written materials belonging to themselves, are found in Chinese sources. Due to the reason that significant part of areas, where Huns lived, are found within the borders of China; remains obtained during the archeological excavations in the country have an enormous value in terms of Huns cultural history. It has been revealed that the stamps found during those excavations belonging to Southern Huns were used by Huns. Hun stamps made mostly from cooked clay bared the Titles of High ranked Hun Officers who were on duty during the period in question and were inscribed in Chinese indicating how common it was in Hun society to practice the stamp tradition. In this brief research, we tried to provide information on Hun stamps, which were made from cooked clay and various materials and were revealed in various regions of China, and their characteristics.

Keywords: Hun, Hun stamps, Archeological Excavations

Hun tarihi ve kültürü hakkında bilgiler veren kaynakları ana hatlarıyla resmi yıllıklar ve arkeolojik kazılar sırasında gün yüzüne çıkarılan maddi kültür kalıntıları olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Burada sözü edilen maddi kültür kalıntıları da kendi arasında yazılı olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki bölümde incelenir.

Biz bu kısa araştırmamızda Çin sınırları içinde yapılan arkeolojik kazı ve araştırma faaliyetleri sırasında bulunan Hun damgaları üzerine bilgiler vermeye çalışacağız. Şu noktayı özellikle belirtmemiz gerek ki, 2005 yılında

tamamladığımız ve 2010 yılında kitap olarak yayımladığımız doktora tezimizde yaklaşık olarak iki buçuk sayfa uzunluğunda Hun damgaları konusunda kısa bilgiler vermiştik.¹ Konu ile ilgili her hangi bir noktada tekrarda bulunmamak için, Hun damgaları ile ilgili olarak söz konusu kitabımızda kullandığımız materyalleri değil, tez çalışmaları sırasında ulaşamadığımız materyaller ışığında konuya yaklaşılarak meslektaşlarımızı konu hakkında bilgilendirmeyi amaç edindik.

Ülkemizde Türk tarihinin eski devirlerinde kullanılan damgalar gündeme getirildiğinde en erken olarak Göktürk, daha sonraları ise Uygur döneminde kullanılmaya başlanan damgalar anlaşılmaktadır. Bu damgaların en büyük karakteristiği, hangi Türk topluluğuna ait ise, o topluluğun kullandığı yazı ve ya özel işaretleri ile belirlenmiş olmalarıdır. Göktürk devrinden itibaren günümüze kadar kullanılan gelen Türk damgaları konusunda en geniş kapsamlı araştırmayı Prof. Dr. Tuncer Gülensoy tarafından kaleme alınmıştır.² Ne var ki bu eser Göktürklerden önceki devirlere ilişkin Türk dünyasında kullanılan damgalar hakkında her hangi bilgi içermemektedir.

A. Çin’de Arkeolojik Kazı ve Araştırmaların Tarihine Genel Bir Bakış

Çin’de Hun arkeolojisi alanındaki ilk faaliyetleri başlatanlar batılı bilim adamları olmuştur. Macar asıllı İngiliz arkeolog Aurel Stein 1906 yılında Doğu Türkistan’daki Niya, Loulan (楼兰) ve Hanlin (韩林) gibi eski yerleşim yerlerinde, üzerinde Çin yazıları kullanılarak Hunlarla ilgili bilgiler bulunan tahta parçaları ortaya çıkarmıştır.³ Aurel Stein’in bu keşfi de sayılmazsa, söz konusu ülkedeki arkeoloji araştırmaları oldukça geç bir dönemde başlatılmıştır. Bu araştırmalar ise kazılar gerçekleştirmekten ziyade, özellikle Rusların Hun arkeolojisine dair çalışmaları Çince’ye tercüme etmekten ibaret olmuş, 20. yüzyılın 70’li yıllarını izleyen yıllarda bu alandaki faaliyetler önemli derecede bir ivme kazanmıştır. Tian Guangjin (田广金), Guo Suxin (郭素新) ve Wu En (乌恩) gibi Çinli arkeologlar çok sayıda Hun mezarını gün yüzüne çıkararak, elde ettikleri buluntuları bilim dünyasına tanıtmışlardır.⁴

¹ Eyüp Sarıtaş, “Çin’de Yapılan Arkeolojik Araştırma ve Kazılara Göre İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültürel Hayat (En Eski Çağlardan IX. Yüzyılın Ortalarına Kadar)”, Scala Yayınevi, İstanbul 2010.

² Tuncer Gülensoy, “Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları-Damgalar, İmler, Enler”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Yayın No: 51,

³ Chen Xujing, “Xiongnu Shi Gao (匈奴史稿 Hunların Genel Tarihi)”, Çin Halk Üniversitesi Yayınevi, Pekin 2008, s. 46-47.

⁴ Ma Liqing (马利清), “(原匈奴 匈奴历史与文化的考古学探索 Yuan Xiongnu, Xiongnu-Lishi Yu Wenhua de Kaoguxue Tansuo (Proto Hunlar, Hunlar-Tarihi, Kültürel Arkeolojik Keşifler)”, İç Moğolistan Üniversitesi Yayınevi, Hohhot 2005, s. 7.

B. Çin'de Hun Damgalarının Buldukları Bölgeler

Konuya girerken Hun damgası kavramına açıklık getirilmesi kanaatindeyiz. Hunların kendilerine ait yazı sistemleri bulunmadığı için kesin olarak kendileri tarafından yaptıkları damgalardan söz etmek imkansızdır. Çin'de gün yüzüne çıkarılan ve üzerinde Hun millet adının Çince karşılığı olan “Xiongnu (匈奴)” sözcüğü ve/veya çeşitli Hun unvan isimlerinin yer aldığı damgalar Çinli hanedan yöneticileri tarafından yüksek ya da orta dereceli hun görevlilerine tevdi edilen damgalardır. Hunlu yöneticiler muhtemelen bu damgaları yaşadıkları sürece kullanmışlardır. Dolayısıyla bunları Çinliler tarafından yapılıp Hunlara verilen damgalar olarak algılamak daha doğru olur. Zira yukarıda da kısaca ifade edildiği üzere Göktürk ya da Uygurlarda olduğu gibi Hunların tamamen hun karakteri taşıyan damgaları hiçbir zaman olmamıştır. Bu kısa çalışmamızın metninde geçen Hun damgası tabirinden, Çinlilerin çeşitli vesilelerle Hunlu şahıslara verdikleri damgalar anlaşılmalıdır.

Çin'de Hun arkeolojisi ile ilgili arkeolojik kazı ve araştırma faaliyetleri XX. yüzyılın 50'li yılların sonlarında İç Moğolistan Moğol Otonom Bölgesi'nde başlatılmış, daha sonraki yıllarda ise, Ningxia (宁夏), Gansu (甘肃), Qinghai (青海), Jilin (吉林), Liaoning (辽宁), Shanxi (山西) ve Shaanxi (陕西) eyaletlerinde çok daha geniş kapsamlı olarak yürütülmeye başlanmıştır. Burada isimleri sıralanan eyaletler arasında Hunlara ait arkeolojik kalıntıların en fazla ortaya çıkarıldığı bölge İç Moğolistan (内蒙古) olmuştur. Bunun sebebini, adı geçen bölgenin Hunların yaşadıkları geniş bozkırlar olmasına bağlamak mümkündür. Dolayısıyla günümüze kadar Çin'de keşfedilen Hun kalıntılarının en fazla olanları İç Moğolistan bölgesinde olup, söz konusu eyalet dışında keşfedilen Hun kalıntıları daha çok şahsi eşyalardır.

Üzerinde Hun kabile, boy veya unvan isimlerinin yer aldığı damgalar da Hunlu belirli şahıslara sunulmuş eşyalar kapsamındadır. Yüksek ya da orta dereceli rütbelere sahip olan bu hunlu şahsiyetlerin ortak özelliği, kendi ülkelerinden çeşitli sebeplerle ayrılmış ve Çinlilerin yaşadıkları bölgelerde yaşamış olmalarıdır. Bu Hun şahsiyetleri kimi zaman başında buldukları boy ile, kimi zaman ise yalnız olarak Çinlilerin yoğun olarak buldukları bölgelerde ömür sürmüşlerdir. Örneğin Han döneminde de önemli bir Çin şehri olma özelliğini koruyan Luoyang'da (洛阳) hiçbir zaman kalabalık bir Hun topluluğu yaşamamıştır. Oysa 2001 yılının Nisan ayında Luoyang'da bronzdan yapılmış bir Hun damgası bulunmuştur.⁵ (Resim-1-2)

⁵ Zhao Xiaojun (赵晓军)-Chu Weihong (褚卫红), “(洛阳幸店东汉墓发现匈奴归汉君铜印 Luoyang Xingdian Dong Han Mu Faxian “Xiongnu Gui Han Jun”Tongyin (Luoyang Xingdian'deki Bir Doğu Han Mezarında Bulunan Hun Gui Han Bronz Damgası)”, Wen (文博) 2003, Sayı 9, s. 95.

Diğer taraftan tarihi kaynaklardan Hun topluluklarının günümüzde Qinghai eyaleti sınırları içinde kalan bölgede uzun süre yaygın olarak yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalar, söz konusu eyaletin başkenti Xining'e (西宁) 17 km uzaklıktaki Shangcun Jiazhai (上孙家寨) kasabası yakınlarına bir Hun grubu yerleştirilmiştir.⁶

C. Hun Damgalarının Belirgin Özellikleri

Hunlara dair kayıtlar içeren eski Çin kaynaklarına göre Hunların kendilerine özgü yazı sistemleri yoktu. Hunların en erken dönemlerde yaşadıkları bölgeleri Çin ve Moğolistan sınırları içinde yapılan arkeolojik kazılar sırasında, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Hun yazı sistemine ilişkin olarak her hangi bir kanıt rastlayamadım. Şüphesiz Hunların yazı sistemine sahip olmadıkları, onların arkalarında yazılı kalıntılar bırakmadıkları şeklinde algılanmamalı, zira Hunların ülkelerinde Çin dilini konuşmasını ve yazmasını bilen aydın kimselerin varlığı, onların, Çin yazısı da olsa çeşitli maddeler üzerine yazılmış kalıntılar bıraktıklarının kanıtıdır.

Dolayısıyla hunların kendilerine ait yazıları olmadığı için Hun damgaların tamamının üzerinde Çin yazıları yer almaktadır. Hun damgaların ön yüzünde damganın yapıldığı dönemde iktidarda bulunan hanedanın adı belirtilmektedir. Şüphesiz Hunların damgaların tamamının üzerinde "Xiongnu" sözcüğü ya da Hunların hangi koluna mensup ise o boyun adı da yer almaktadır.⁷

Hun damgaları yapımında kullanılan maddeler, sahip oldukları şekiller ve içerdikleri sözcükler bakımından bazı özellikler arz etmektedirler.

1. Yapılış Maddeleri Bakımından

a) Bronz Damgalar

Çin'de keşfedilen Hun damgaların önemli bir kısmı bronzdan yapılmışlardır. Genellikle kare şeklinde imal edilmiş olan bu damgaların büyüklükleri ülkemizde kullanılan madeni paralar kadardır.

1973 yılında Shaanxi eyaletinin Linyou (麟游) ilçesi yakınlarında Jin (晋: 265-420) dönemine ait bir mezardan, Hunların bir boyu olan Tuge'ların (屠各) kullandığı anlaşılan iki adet bronz damga çıkarılmıştır. Damgaların her ikisi de koyun şeklinde imal edilmiş olup, kenar uzunlukları 2.2 cm, çapı 2.8 cm'dir ve büyüklükleri aynıdır. Damganın birisinin üzerinde "(晋率善屠各伯长: Jin Shuai Shan Tuge Bo Zhang)", diğerinin üzerinde ise "(晋率善胡

⁶Chen Xiaoping (陈小平), "汉匈奴归义亲汉长 Han Xiongnu Gui Yi Qin Han Zhang: (Han Hun Gui Yi Qin Han Zhang Bronz Damgaları Hakkında Bazı Açıklamalar)", 西北史地(Xibeishi Di: Kuzeybatı Tarihi Coğrafyası), 1985 Sayı 4, s. 36.

⁷ Huang Shengzhang (黄盛璋), "杂胡印考 Hu Guan Yin Kao (Hu Devlet Görevlilerine Ait Damgalar Hakkında Bir Araştırma)", 西北史地(Xibeishi Di: Kuzeybatı Tarihi Coğrafyası), 1986 Sayı 4, s. 1

伯长: Jin Shuai Shan Hu Bo Zhang)” ibareleri vardır. Dikkat edilirse, damganın birisinin üzerinde millet adı olarak Tuge (屠各), bir diğerinde Hu (胡) adı yer alsada, her ikisi de Jin döneminde yaşamış Hunlara ait olması dikkat çekicidir.⁸

1977 yılında Qinghai eyaleti Arkeoloji Araştırma ekibi, söz konusu eyaletin Datong (大同) ilçesi yakınlarında Han dönemine ait bir mezardan, kare şeklinde bronzdan yapılmış bir damgaya rastlamıştır. Çince karakterler damganın alt kısmına kazınmış olup, damganın üst kesimi oturmuş çift hörgüçlü deve şeklinde tasvir edilmiştir. Aşağıda da bahsedileceği üzere 2001 yılında Luoyang’da bulunan bir bronz Hun damgası da ayı şekilde deve şeklindedir. Damganın kenar uzunluğu 2.3 cm, çapı ise 2.9 cm olup, büyüklük olarak diğer Hun damgaları ile benzerlik taşımaktadır. Damganın taban kısmına Çin yazıları kullanılarak “(汉匈奴归义秦汉长 Han Xiongnu Gui Yi Qin Han Zhang” ibareleri kazınmıştır.⁹ Çinli arkeologlar bu damganın Han döneminde yaşamış rütbe sahibi bir Hunluya ait olduğuna inanmaktadırlar. Damga üzerinde yer alan Gui Yi (归义) karakterleri, Hun liderlerinden birisidir. Hunlara ait damgaların büyük bir kısmı Han hanedanı tarafından hun liderlerine verildiği bilinmektedir. Damga üzerindeki Qin Han (秦汉) sözcükleri, hunlardan başka diğer milletlere, Çin hanedanı tarafından verilmeyen bir unvandır. Zhang sözcüğü ise Han döneminde sınır bölgelerinde yaşayan Han milletinden olmayan milletlerin liderlerine verilen bir unvandır. Hunlar dışındaki milletlere mensup liderler han hanedanına tabi olduktan sonra kendilerine bronz damgalar sunulurdu. Burada kısaca tanıtmaya alıştığımız damga da bu vesile ile Hun liderine hediye edilmiş olmalıdır.

Şekil olarak incelendiğinde, bunların Çin tarzı damgaları ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Hun lideri (归义) Gui Yi’ye hediye edilen damga türü, Çinli rütbe sahiplerine verilenlerle tamamen aynı olduğu dikkati çekmektedir. Arkeolog Chen Xiaoping’e (陈小平) göre bu damga Doğu han hanedanının son yıllarına aittir. Çünkü bu damgala Wu Zhu (五珠) diye tabir edilen kenarları süslemeli Çin bronz damgalarına çok benzemektedir. Diğer taraftan bu tür damgalar Han hanedanı tarafından Xianbei (鲜卑) liderlerine de hediye olarak verilirdi.¹⁰

1984 yılında Shaanxi eyaletinin Shenmu (神木) ile Yulin (榆林) şehirlerinin sınırında bir başka Hun damgası ele geçirilmiştir. Çapı, yüksekliği ve kalınlık ölçüleri tam olarak verilmeyen bu damganın yüzünde ise “(汉匈奴为鞬耆且渠台西 Han Xiongnu Wei Di Tai Xi Qie Qu)” sözcükleri

⁸ Huang Shengzhang, a. g. m. s. 3.

⁹ Chen Xiaoping, “Han Xiongnu Gui Yi Qin Han Zhang Tong Yin (Han Hun Gui Yi Han Zhang Bronz Damgalar Hakkında Bazı Açıklamalar)”, Xibei Shi Di (Kuzeybatı Tarihi Coğrafyası), 1985, Sayı 4, s. 36.

¹⁰ Chen Xiaoping, Han Xiongnu, a. g. m. s. 36-37.

görülmektedir (Resim-3). Bu sözcüklerin ilk üç tanesi Hanlara tabi Hunları işaret etmektedir. Bu tabirle Doğu Han hanedanı hâkimiyetine giren Güney Hunları anlatılmak istenmektedir. 47-48 yıllarında Güney ve kuzey hunları olmak üzere iki kısma ayrılan Hunların Güney grubuna mensup olanların Çin hâkimiyetine girerek sınır bölgesince uzanan 8 kasabaya yerleştirilmişlerdir. Hu Hun kitleleri daha sonra, günümüzde Shanxi eyaletinin başkenti Taiyuan (太原) yakınlarındaki Bingzhou'ya (并州) göç ettirilmiştir. İşte bu gruba mensup bir Hun topluluğu Shaanxi eyaletinin kuzey kesimine yerleşmesi sağlanmıştır. Damganın üzerindeki Wei Ti tabiri itaat, itaatli olmak anlamına gelen bir unvanı nitelemekte, Tai Xi karakterleri ise Hun hükümdarı Şanyü'nün oğlu ya da kardeşi anlamına gelmektedir. Tarihi bilgiler göz önüne alındığında bu damga Doğu han hanedanı zamanında, günümüzde Shaanxi eyaletinin güney kısmına yerleştirilen bir Hun görevlisine aittir.¹¹

2001 yılının Nisan ayında Henan (河南) eyaletinin başkenti Luoyang şehrinin Luolong (洛龙) semti yakınlarında yer yüzüne çıkarılan bronz damganın çapı 2.9 cm, kalınlığı 1 cm, ağırlığı ise 96.5 gramdır.¹² Bu damganın üzerinde Çince yazılarıyla “汉匈奴归汉君印 (Han Xiongnu Gui Han Jun Yin)” ibaresi bulunmaktadır. Bu ibareler Huların Han Hanedanı'na bağlılığını ifade etmektedir. Bı ifadeden de anlaşılacağı üzere, Hunlar iki kısma ayrıldıktan sonra Güney Hunlarına aittir.¹³

Üzerinde “Han Xiongnu Po Xi Lu Zhang” sözcüklerinin yer aldığı bir diğer Hun damgasının nerede ve ne zaman keşfedildiği hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu damgadaki Lu sözcüğü Hunları, Xi sözcüğü ise Hun konfederasyonunu oluşturan boylardan birisini oluşturmaktadır. Huang Shengzhang bu damgayı Doğu Han hanedanı zamanına tarihlendirmektedir. Üzerinde Lu ve Xi sözcüklerinin görüldüğü damgaların büyük çoğunluğu Han hanedanı yöneticileri tarafından Güney Hun liderlerine sunulmaktaydı. Bundan başka “Xi Han Po Lu Hu Zhang” sözcüklerinin yazılı olduğu damgalarda her ne kadar Xiongnu sözcükleri yer almada da, buradaki Hu ibaresi, en azından diğer kuzey kabileleriyle birlikte Hunları da içerdiğinden, Hunları işaret ettiği de söylenebilir. Huang Shengzhang'a göre, üzerinde Hu sözcüğünün yazılı olduğu damgalar Güney Hunlarına değil, başka yerlerde yaşayan insanlara aittir.¹⁴ Bu fikre biz de katılıyoruz, zira tarih kitaplarındaki

¹¹ Zhou Weizhou 周伟州 陕西出土少数民族有关的古代印章杂考 “Shaanxi Chutu Yu Shasoshu Minzu Youguan de Gudai Yinxi Zakao (Shaanxi'de Ortaya Çıkarılan Azınlık Milletlere Ait Yeşim Taşından Yapılmış Damgalar Hakkında Bir Araştırma), 民族研究 (Milliyet Araştırmaları), 2000 Sayı 2, s. 87.

¹² Zhao Xiaojun-Chu Weihong, Luoyang, a. g. m. s. 94.

¹³ Zhao Xiaojun-Chu Weihong, Luoyang, a. g. m. s. 95.

¹⁴ Huang Shengzhang, “Han Xiongnu Po Xi Lu Zhang Ji Qi Youguan Shi Shi Fa Du (Han-Hun Po Xi Lu Zhang ve Bununla İlgili Tarihi Gerçeklerin Ortaya Çıkışı)”, Lishi Yanjiu (历史研究/Tarih Araştırmaları), 1994 Sayı 2, s. 13.

Hu sözcüğü bile Çin'in kuzey kesiminde yaşayan ve içine pek çok kabileleri kapsayan bir tabirdir.

Hun damgalarını tarihlendirmek çoğu zaman oldukça zordur. Örneğin yukarıda hakkında kısaca bilgiler verilen Luoyang'da bulunan Hun damgasını Çinli arkeologlar Doğu Han (25-220) ile Jin (265-420) Dönemi'ne tarihlendirmektedirler. Dayanak olarak da söz konusu dönemlerde bu tür damgaların Çin'in iç bölgelerinde Han milletinden olmayan milletler arasında rastlandığı gösterilmektedir. Han (M.Ö.206-M..S.220)-Jin dönemlerinde Çinlilerin arasında yaşayan günümüzdeki Tibetlilerin ataları olan Qiangların (羌) bu tür damgaları kullanıp kullanmadıkları konusunda elimizde her hangi bir kanıt olmasa da, bir bu tür damgaların Hunlar arasında daha yaygın olabileceğini tahmin ediyoruz.

b) Yeşim Taşından Yapılmış Damgalar

Hun damgaları arasında yeşim taşından yapılmış olanlarının sayısı oldukça sınırlıdır. Halen Shanghai Müzesi'nde sergilenen ve üzerinde "Xiongnu Xiang Bang" Çince karakterlerinin yer aldığı damganın hangi tarihte ve nerede ortaya çıkarıldığı konusunda herr hangi bilgiye rastlanmamıştır. Çağdaş Çin'in önde gelen tarihçilerinden olan Wang Guowei, "Guang Tang Ji Lin" adlı makalelerinin toplandığı ünlü eserinin 18. bölümünde, yeşim taşı Hun damgaları hakkında bazı bilgiler vermektedir. Wang Guowei'e göre bu damganın üzerinde bulunan Çin yazılarının Çin döneminin ilk yıllarında, yeşim taşından yapılmış çeşitli eşyalar üzerinde görüldüğünü, dolayısıyla, bu damganın da Qin-Savaşan Beylikler dönemi arasındaki zaman dilimine ait olduğunu, özellikle Savaşan Beylikler döneminde kullanılan yazıların henüz oldukça sınırlı olduğunu ve bu tür damgaların kesin olarak hangi döneme ait olduğunu tespit etmenin mümkün olmadığını bildirmektedir.¹⁵ Damganın üzerindeki Xiang Bang karakterleri, Han döneminde Hunlar arasında kullanılan bir tür devlet görevlisine verilen unvana işaret etmektedir. Bu Hun rütbesi ile ilgili olarak Shi Ji ve Han hanedanı Kitabı'nda bazı kayıtlar mevcuttur.¹⁶

Yapılan araştırmalara göre üst kısmında "Xiang Bang" unvan ismi Savaşan Beylikler döneminin son yıllarında Hunların yaşadıkları bölgelerde kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki, söz konusu unvan Üç Jin ve Zhao döneminde de kullanılmaya devam etmiştir. Dolayısıyla bu damga bize Hunlarla Çinliler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin Savaşan Beylikler devrinde de geçerliliğini koruduğunu kanıtlamaktadır.¹⁷

¹⁵ Huang Shengzhang, "Xiongnu Xiang Bang Yin Zhi Guo Bie Nian Dai Ji Xiangguan Wenti (Hun Xiang Bang Damgalarının Hangi Ülkeye, Hangi Döneme Ait Olduklarına Dair Sorunlar)", Wenwu 1983, Sayı 8, s. 67.

¹⁶ Huang Shengzhang, a. g. m. s. 69.

¹⁷ Huang Shengzhang, a. g. m. s. 70.

Arkeolog Huang Shengzhang, yaklaşık olarak M.Ö. 300 yılına tarihlenen bu damganın Hunların kendileri tarafından yapılmış olamayacağını, zira hunların kendilerine özgü yazılarının olmadığını, ayrıca damganın yeşim taşı üzerine çok maharetli bir şekilde yapıldığını ve bu damganın Savaşan Beylikler dönemindeki rütbe sahiplerinin kullandıkları damgalara çok benzediğini, ayrıca göçebe hayatı süren Hunların yeşim taşı gibi eşyalardan damgalar yapabilecek şartlara sahip olmadıklarını iddia etmektedir.¹⁸ Fakat bizim fikrimize göre, gerek hun ve gerekse Çin ülkesinde Çinceye vakıf olan Hunların da bu gibi damgaları yapabilirler. Özellikle Çin egemenliğine girmiş ya da her hangi bir nedenle Çin’de yaşayan bir Hunlunun Çin etkisinde, üzerinde Hun sözcüğünün yer aldığı damga yapmaları ihtimal dahilinde olduğu unutulmamalıdır.

c) Altından Yapılmış Damgalar

Hunların damgaları arasında sayıları sınırlı da olsa altından yapılmış olanlara da rastlanmaktadır. Örneğin 1973 yılında Çinli arkeologlar Henan eyaletinin başkenti Luoyang Müzesi’nde altın bir Hun damgasının sergilendiğini belirtmektedirler. Kazılar sırasında Çin’de ortaya çıkarılan kalıntılar hakkında bilgiler veren Wenwu dergisinin 1980 yılının 12. sayısında yayınlanan bir makalede, üç adet Hun altın damgasının bulunduğu haberi yer almaktadır. Hun damgasının üzerinde Jin Gui Yi Hu Wang ibareleri yer almaktadır. Ne yazık ki bu damgaların 1949 yılından önce Gansu eyaletinde satıldığı tespit edilmiştir.¹⁹

2. Üzerinde Bulunan İşaretler Bakımından

Çin’de keşfedilen tüm Hun damgaları, üzerinde bulunan yazılara göre bazı bir ortak özelliklere sahiptir.

a) Hun damgalarının üzerinde mutlaka resmi bir unvan ismi yer almaktadır. Gui Yi, Han Zhang, Shou Shan Zhang v.b.

b) Damgaların tamamının üzerinde Hun sözcüğünün Çince karşılığı olan Xiongnu karakterleri ya da Hunlara özgü unvan ya da Hunlara mensup bazı boy isimlerine rastlanmaktadır. Örneğin E Shi Shi Jian Wang ve Li Jie Wen Yu Ti v.b.

3. Damganın Üst Kısımında Yapılan Kabartma Şekillerine Göre

Hun damgalarının birçoğunun bir diğer ortak noktası ise üst kısımda oturmuş şekilde kabartma olarak tasvir edilmiş çift hörgüçlü deve ya da koyun şekilleri dikkat çekmektedir. Örneğin 1977 yılında Qinghai eyaletinin Datong ilçesi yakınlarında açılan bir Han mezarından çıkarılan Hun damgası ile 2001 yılında Luoyang yakınlarında elde edilen bir hun damgasının üst kısımları

¹⁸ Huang Shengzhang, a. g. m. s. 71.

¹⁹ Huang Shengzhang, a. g. m. s. 9.

deve şeklinde; 1973 yılında Shaanxi eyaletinin Linyou ilçesi yakınlarında gün yüzüne çıkarılan bir hun damgasının üst kısmı ise koyun şeklinde yapılmıştır.

Üst kısımları deve ve koyun gibi hayvanların kabartma şeklindeki tasvirlerden oluşan damga yapma geleneği, anlaşıldığı kadarıyla, sadece Çin coğrafyasında yaşayan Hunlar arasında görülüyordu, zira bunların benzerlerine, daha önce sözünü ettiğimiz Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları adlı eserinde hiç rastlanmamaktadır. Bu iki tür hayvanın şeklinin tercih edilmesinin nedeni Hunların günlük hayatlarında işgal ettiği önemli yer olabilir.

SONUÇ

XX. yüzyılın 50'li yılların sonlarından itibaren Çin'de başlayan arkeolojik kazılar sırasında gün yüzüne çıkarılan ve üzerinde Hun, Hunların bazı boyları veya bazı Hun unvan isimlerinin yer aldığı damgaların sayısı 10'dan biraz fazla olup şekil itibarıyla Çin tarzında yapılmışlardır. Bu damgaların üzerinde burada belirtilen unsurlarla birlikte Han gibi Çin hanedan isimlerinin de yer almaları Hunlarla Çinliler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca bu damgaların Hun ülkesine uzak, Çin'in iç bölgelerde ortaya çıkarılmış olması da sözü edilen damgaların Han hanedan yöneticilerinin tarafından, Çin hâkimiyeti altında yaşayan Hun liderlerine verilmiş olması da, Çinlilerin uzun bir süre damga verme geleneğini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. Yapımında daha çok bronz olmak üzere yeşim taşı ve toprak kullanılan bu damgaların Hunlar arasında görülmesi bize, eski dönemlerden itibaren Hunlar arasında okuma-yazma bilen aydın bir kesimin varlığına işaret etmektedir. Geniş bozkırlarda yaşayan ve pek çok sayıda at ve koyun gibi hayvanlara sahip olan Hunlar büyük bir ihtimalle kendilerine mahsus damga kullanmışlardır. Fakat günümüze kadar gerçekleştirilen kazılar sırasında üzerinde Çin yazılarının bulunmadığı Hun damgalarına henüz ulaşamamıştır. Nitekim özellikle bronzdan yapılmış Hun damgalarını üst kısımlarının deve ya da koyun şeklinde yapılması büyük bir ihtimalle, Hunların tercihinden kaynaklanmaktadır. Belki de daha sonra yapılacak arkeolojik kazılar sırasında, bozkır hayatında çok önemli bir yere sahip olan at şeklinin tasvir edildiği Hun damgaları ele geçirilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

CHEN Xiaoping, "Han Xiongnu Gui Yi Qin Han Zhang (Han Hun Gui Yi Qin Han Zhang Bronz Damgaları Hakkında Bazı Açıklamalar)", Xibei Shi Di (Kuzeybatı Tarihi Coğrafyası), 1985 Sayı 4.

CHEN Xujing, Xiongnu Shi Gao (Hunların Genel Tarihi), Çin Halk Üniversitesi Yayınevi, Pekin 2008.

GÜLENSOY Tuncer, "Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları-Damgalar, İmler, Enler", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Yayın No: 51.

HUANG Shengzhang, “Han Xiongnu Po Xi Lu Zhang Ji Qi Youguan Shi Shi Fa Du (Han-Hun Po Xi Lu Zhang ve Bununla İlgili Tarihi Gerçeklerin Ortaya Çıkışı)”, Lishi Yanjiu (Tarih Araştırmaları), 1994 Sayı 2.

HUANG Shengzhang, “Xiongnu Xiang Bang Yin Zhi Guo Bie Nian Dai Ji Xiangguan Wenti (Hun Xiang Bang Damgalarının Hangi Ülkeye, Hangi Döneme Ait Olduklarına Dair Sorunlar)”, Wenwu 1983, Sayı 8.

HUANG Shengzhang, “Za Hu Guan Yin Kao (Hu Devlet Görevlilerine Ait Damgalar Hakkında Bir Araştırma)”, Xibei Shi Di (Kuzeybatı Tarihi Coğrafyası), 1986 Sayı 4.

MA Liqing, Yuan Xiongnu, Xiongnu-Lishi Yu Wenhua de Kaoguxue Tansuo (Proto Hunlar, Hunlar-Tarihi, Kültürel Arkeolojik Keşifler), İç Moğolistan Üniversitesi Yayınevi, Hohhot 2005.

SARITAŞ Eyüp, “Çin’de Yapılan Arkeolojik Araştırma ve Kazılara Göre İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültürel Hayat (En Eski Çağlardan IX. Yüzyılın Ortalarına Kadar)”, Scala Yayınevi, İstanbul 2010.

ZHOU Weizhou, “Shaanxi Chutu Yu Shaoshu Minzu Youguan de Gudai Yinxi Zakao (Shaanxi’de Ortaya Çıkarılan Azınlık Milletlere Ait Yeşim Taşından Yapılmış Damgalar Hakkında Bir araştırma), Minzu Yanjiu (Milliyet Araştırmaları), 2000 Sayı 2.

ZHAO Xiaojun-Chu Weihong, Luoyang Xingdian Dong Han Mu Faxian “Xiongnu Gui Han Jun”Tongyin (Luoyang Xingdian’deki Bir Doğu Han Mezarında Bulunan Hun Gui Han Bronz Damgası)”, Wenbo 2003, Sayı 9.